06/zlom 5.1.2006 14:48 Stránka 50
proLékaře.cz | 5.12.2026

Právní aspekty zacházení s tělem zemřelého na soudně-lékařských a patologicko-anatomických pracovištích

Vojtíšek T., Prudil L.[1], Hirt M.

Ústav soudního lékařství LF MU, Brno
[1]Ústav sociálního lékařství a veřejného zdravotnictví LF MU, Brno

Souhrn

V poslední době novelizace zákonných předpisů v České republice výrazně zpřísňují podmínky nakládání s tělem zemřelé osoby. Autoři popisují jednotlivé situace, kdy se zdravotnický pracovník dostává do kontaktu se zemřelým a zmiňují relevantní právní normy včetně sankcí za jejich porušení.

Klíčová slova: mrtvé tělo – medicínské právo – zdravotnický pracovník

Summary
The Legal Aspects of Manipulation of Dead Body in the Department of Legal Medicine and Pathology

Recent updates (novelizations) of Czech medical laws are very strict with regards to manipulation with corpses. The authors refer to several instances where healthcare personnel come to contact with corpses and state the relevant regulations (laws) including applicable penalties in case they are not adhered to.

Key words: corpses – Czech medical laws – healthcare personnel

Soud. Lék., 51, 2006, No. 1, p. 2–5

Soudní lékaři i patologové přicházejí při své práci denně do styku se zemřelými osobami. Laikovi se sice může jevit podobné povolání jako hrůzostrašné či odpuzující, profesionální zaměstnanci autoptických pracovišť však pracují s nadhledem a rutinou. Počátkem třetího tisíciletí však došlo v legislativní oblasti v ČR k poměrně výrazným změnám, které významně mění pohled a přístup nejen k občanovi jako klientovi zdravotní péče, ale i k jeho mrtvému tělu. Zdravotničtí pracovníci se pak musí novým změnám přizpůsobit.

Podíváme-li se na mrtvé tělo člověka ve světle paragrafů, najdeme více právních norem, které se více či méně zemřelých osob dotýkají. Následující výčet zobrazuje ty nejdůležitější:

Úmluva o lidských právech a biomedicíně (č. 96/2001 Sb. m. s.)
Zákon o péči o zdraví lidu (č. 20/1966 Sb.)
Vyhláška o postupu při úmrtí a o pohřebnictví (č. 19/1988 Sb.)
Transplantační zákon (č. 285/2002 Sb.)
Zákon o pohřebnictví (č. 256/2001 Sb.)
Živnostenský zákon (č. 455/1991 Sb.)
Trestní řád (č. 141/1961 Sb.)
Trestní zákon (č. 140/1961 Sb.)
Zákoník práce (č. 65/1965 Sb.)
Zákon o přestupcích (č. 200/1990)
Zákon o komorách (č. 220/1991 Sb.)

Úmluva o lidských právech a biomedicíně je nadřazena všem ostatním tuzemským právním normám, proto ji zde uvádíme. Ze své podstaty se jedná o dokument s vyšší mírou obecnosti, který předpokládá, že bude dále rozpracováván v jednotlivých národních právních řádech. Mrtvého těla se však dotýká pouze okrajově ve svém čl. 21, ze kterého vyplývá, že lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu. Tento článek se týká částí těla živého i mrtvého člověka a je zcela zakomponován i do českého právního řádu, takže se Úmluvou o lidských právech a biomedicíně dále nebudeme zabývat.

Po smrti člověka se uplatňují zákonné normy

06/zlom 5.1.2006 14:48 Stránka 51
proLékaře.cz | 5.12.2026

postupně a záležitosti týkající se zemřelého spadají do kompetencí různých vládních resortů, a to ministerstva zdravotnictví, vnitra, spravedlnosti a ministerstva pro místní rozvoj.

V okamžiku úmrtí přichází ke slovu především zákon o péči o zdraví lidu, jako základní zdravotnický zákon, se svou prováděcí vyhláškou č. 19/1988 Sb. o postupu při úmrtí a pohřebnictví, která je odborné veřejnosti velice dobře známa, protože podrobně upravuje problematiku nařizování a provádění zdravotních pitev. Zákon o péči o zdraví lidu stanoví podmínky pro zacházení se zemřelým tělem (§ 28, § 28a) s tím, že podrobnější úpravu přenechává na vyhláškách. Je otázkou, zda je takové legislativní řešení vhodné, nicméně odborná veřejnost se dlouhodobě shoduje na nutnosti přijetí nového zákona o zdravotní péči a nelze tedy předpokládat, že by došlo k částečným změnám ve stávajícím zákoně. Prováděcí vyhláška č. 19/1988 Sb. funguje od roku 2002 ve své okleštěné podobě (po přijetí zákona o pohřebnictví, který velkou část vyhlášky zrušil).

Po smrti jedince může dojít k odběru biologického materiálu (tkání či orgánů) z jeho těla, což striktně upravuje jak zákon o péči o zdraví lidu, tak především transplantační zákon.

V další fázi (po prohlídce lékařem a případně po provedení nařízené zdravotní pitvy) přichází ke slovu zákon o pohřebnictví a péče o lidské ostatky dále spadá pod resort Ministerstva pro místní rozvoj.

Někdy dojde ke vstupu orgánů činných v trestním řízení, kteří při podezření na úmrtí v souvislosti s trestnými činem nařídí soudní pitvu dle §115 tr. řádu, mrtvé tělo se tak částečně dostává do sféry působnosti resortů ministerstva vnitra a spravedlnosti.

Nakonec v případě porušení některých z výše uvedených předpisů může dojít vůči osobám přicházejícím do styku se zemřelým ke vzniku odpovědnosti (a případně sankcionování) dle obecných principů právní odpovědnosti zdravotnických pracovníků (2).

V následující části se pokusíme nastínit možný vznik odpovědnostních vztahů zdravotnických pracovníků u standardních situací, do kterých se dostávají při své práci.

Situace č. 1: Prohlídka zemřelého.

Týká se především klinických lékařů provádějících prohlídku zemřelého dle vyhlášky o postupu při úmrtí a o pohřebnictví v souladu se zmocňovacím ustanovením §28a zákona o péči o zdraví lidu (20/1966 Sb.). Za zmínku stojí oznamovací povinnost vůči Policii ČR v případě podezření na úmrtí v důsledku trestného činu nebo sebevraždy. Možné porušení vyhlášky může v praxi nastat nejčastěji nenařízením tzv. povinné pitvy.

V praxi dochází k problémům s určením osoby, která je povinna provést prohlídku zemřelého a vypsat list o prohlídce mrtvého. Týká se to zejména osob zemřelých mimo zdravotnická zařízení. Stávající vyhláška ukládá tuto povinnost příslušnému obvodnímu lékaři nebo lékaři lékařské služby první pomoci. Obvodní lékaři v té podobě, v jaké existovali v době přijetí vyhlášky č. 19/1988 Sb., již neexistují. Byli nahrazení registrujícími praktickými lékaři. Registrujícího praktického lékaře však nelze ztotožňovat s obvodním lékařem – může mít praxi i ve značné vzdálenosti od místa nálezu jeho registrovaného pacienta, nemusí být dostupný apod. Stranou ponecháváme rovněž skutečnost, že pacient není povinen mít registrujícího praktického lékaře. Nelze, dle našeho názoru, oprávněně požadovat po registrujícím praktickém lékaři, aby zajistil či provedl prohlídku svého zemřelého pacienta. Obdobný problém se vztahuje i na lékaře lékařské služby první pomoci, kdy lékařská služba první pomoci byla v některých krajích významně omezena či vůbec zrušena. Důvodem byly zejména nevyjasněné kompetence a finanční záležitosti mezi kraji a obcemi. Výkladem prakticky nelze překlenout terminologickou zastaralost vyhlášky a nezbývá tak než čekat na novou právní úpravu, která bude definovat osoby povinné provést prohlídku zemřelého. V současné době tak někdy dochází k tomu, že osádky záchranné služby jsou vědomě volány k osobě již zemřelé, aby urgentní lékař provedl prohlídku mrtvého.

Odpovědnost: pracovně právní případně disciplinární.

Situace č. 2: Zdravotní pitva.

Vlastní provádění zdravotních pitev samo o sobě většinou nepřináší výrazné právní problémy. Někdy je možno se setkat s pozůstalými, kteří odmítají pitvu svého blízkého a snaží se jí za každou cenu zabránit. Naše obecně závazné právní předpisy však nedávají pozůstalým (osobám blízkým) právo zabránit zdravotní pitvě, ať již povinné nebo té, o které rozhodl lékař, který provedl prohlídku zemřelého. V případě tzv. povinné pitvy (což je na soudně-lékařském pracovišti poměrně časté) jim nelze vyhovět. V případech, kdy provedení pitvy povinné není, lze k jejich přání po konzultaci s prohlížejícím lékařem přihlédnout. V tuto chvíli by pitvající lékaři uvítali, kdyby provádění pitev bylo řešeno již přímo v zákoně a nikoliv pouze vyhláškou. Odpovědnost lékaře by přicházela v úvahu nejspíše při provedení pitvy „non-lege artis“.

Odpovědnost: disciplinární, popř. pracovně právní.

Situace č. 3: Soudní pitva.

V tomto případě vše probíhá zcela v režimu trestních předpisů. Soudní pitvu provádějí dva

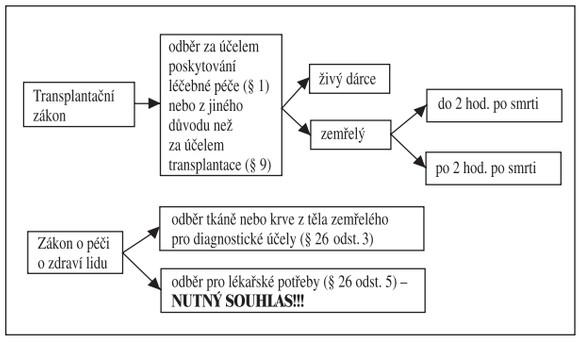
06/zlom 5.1.2006 14:48 Stránka 52
proLékaře.cz | 5.12.2026

znalci, mrtvola se pohřbívá se souhlasem státního zástupce. Případná odpovědnost znalců přichází v úvahu při nekvalitním provedení znaleckého posudku v souladu se zákonem o znalcích a tlumočnících (č. 37/1967 Sb.). V případě úmyslného podání nepravdivého znaleckého posudku by se však jednalo o trestný čin dle § 175 trestního zákona s trestní sazbou v krajním případě až 10 let.

Odpovědnost: správní, trestně právní, disciplinární (omezeně), pracovně právní.

Situace č. 4: Odběr biologického materiálu z těla zemřelé osoby.

Odběr tkání a orgánů z těla mrtvého člověka může probíhat za různým účelem podle dvou základních právních režimů (1) (obr. 1).

Obr. 1. Právní režimy odběru biologického materiálu z těla zemřelého člověka

Především se může jednat o odběr orgánů a tkání pro účely transplantací. Pomineme-li odběr u žijících dárců, existují dvě základní situace pro odběr orgánů u dárců zemřelých. V případě odběru životně důležitých orgánů, kdy se provádí jejich explantace dříve než po uplynutí dvou hodin po smrti, je nutno provést zjištění smrti protokolárně dle § 10 odst. 2 transplantačního zákona (č. 285/2002 Sb.) dvěma odborně způsobilými klinickými lékaři po předepsaném vyšetření zemřelého pacienta.

Pitvající lékaři však spíše přijdou do styku s transplantačním odběrem prováděným na autoptickém pracovišti, přičemž se za spolupráce s tkáňovou bankou odebírají tkáně a orgány použitelné i po vícehodinovém intervalu po smrti dárce. Vždy však probíhá odběr v režimu transplantačního zákona se všemi z něho vyplývajícími povinnostmi, včetně např. povinnosti nahlédnout do registru osob nesouhlasících s posmrtným odběrem tkání a orgánů apod. Potud je odběr biologického materiálu v souladu s transplantačním zákonem.

V případě nařízení zdravotní pitvy je samozřejmě možné odebírat tkáně nebo krev z těla zemřelého pro diagnostické účely, dle § 26 odst. 3 zákona o péči o zdraví lidu, avšak pouze v nezbytně nutné míře a při zachování piety.

Dále je možno dle zákona o péči o zdraví lidu použít tělo zemřelého pro „lékařské potřeby“, tj. pro potřeby lékařské vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům, dále pro výrobu zdravotnických prostředků, léčiv nebo bioimplantátů (tkání, ve které po jejím zpracování nejsou přítomny živé buňky). V tomto případě však na rozdíl od dárců orgánů k transplantaci existuje institut **předpokládaného nesouhlasu**. To znamená, že k odběru biologického materiálu z těla zemřelé osoby nad rámec nezbytně nutné míry pro diagnostické účely je třeba souhlasu osoby učiněné zaživa nebo po její smrti osobami blízkými! Navíc je třeba posoudit zdravotní způsobilost dárce, aby nedošlo k ohrožení zdraví jiného člověka. Není třeba zdůrazňovat, že tento fakt výrazně znesnadňuje vědeckou práci a pedagogickou činnost na morfologických pracovištích. Během příprav transplantačního zákona a navazující změny zákona o péči o zdraví lidu probíhaly diskuse ohledně předpokládaného nesouhlasu v případě lékařských potřeb. Jednou ze zvažovaných možností bylo i to, že by zvláštní režim měl odběr pro potřeby lékařské vědy (předpokládaný souhlas) a zvláštní režim odběr pro ostatní účely řekněme komerčního rázu (předpokládaný nesouhlas). Tato varianta nakonec nebyla přijata a v zákoně zůstává předpokládaný nesouhlas.

Lze konstatovat, že v souvislosti s přijetím transplantačního zákona nebyla zrušena nebo změněna některá ustanovení vyhlášky č. 19/1988 Sb., zejména § 7 (jiné úkony při pitvách), § 8 (odnímání tkání a orgánů z těl mrtvých) a § 11 (trvalé použití těla mrtvého k vědeckým nebo výukovým účelům), která se dostávají do rozporu s platnou vyšší právní normou (novelizovaný zákon č. 20/1966 Sb.).

V praxi po nabytí účinnosti transplantačního zákona a souvisejících novelizacích by mohly nastat problémy např. při zpětném zkoumání archivovaných vzorků novými metodami (např. pomocí imunohistochemie), kdy by mohlo dojít k uplatnění nastíněných odpovědnostních vztahů. Autoři se domnívají, že je vhodnější používat vzorky získané před nabytím účinnosti novelizace zákona č. 20/1966 Sb. provedené transplantačním zákonem (1. 9. 2002). Odborné lékařské společnosti by měly vyvinout úsilí k přijetí takové legislativní úpravy, která by neohrožovala pracovníky provádějící medicínský výzkum.

V případě porušení výše uvedených právních norem připadá v úvahu nejenom odpovědnost disciplinární, pracovně-právní a správní, ale i trestně-právní při aplikaci § 209a tr. zák. – Nedovolené nakládání s tkáněmi a orgány, kdy hrozí pachateli při odběru tkáně nebo orgánu z mrtvého člověka v rozporu s transplantačním zákonem za zvláštních okolností trest odnětí svo-

06/zlom 5.1.2006 14:48 Stránka 53
proLékaře.cz | 5.12.2026

body v délce až osmi let. Je třeba upozornit, že se jedná o trestný čin, který ke svému spáchání vyžaduje úmyslné zavinění.

Odpovědnost: disciplinární, pracovně právní, správní, trestně právní.

Situace č. 5: Další úkony prováděné na těle zemřelého, stanovené zákonem o pohřebnictví (č. 256/2001 Sb.).

Jedná se především o problematiku balzamace a konzervace lidského těla, která je někdy vyžadována pozůstalými, často cizími státními příslušníky. V souvislosti s přijetím zákona o pohřebnictví se stalo provádění balzamace koncesovanou živností dle živnostenského zákona. K získání tohoto živnostenského oprávnění je třeba alespoň středního zdravotnického vzdělání a zároveň absolvování specializované odborné přípravy, jejíž podmínky stanovilo Ministerstvo pro místní rozvoj ve své vyhlášce č. 379/2001 Sb.

V případě provedení balzamace a konzervace bez živnostenského oprávnění je možno fyzickou osobu postihnout dle živnostenského zákona pokutou až do výše 200 000,- Kč a v případě většího rozsahu a za zvláštních okolností přichází v úvahu i trestnost dle § 118 tr. zákona za nedovolené podnikání s trestní sazbou až tři léta.

Odpovědnost: správní, trestně právní.

Závěr

Závěrem je možno říci, že relativně přísné právní normy České republiky týkající se těla zemřelé osoby je nutno pečlivě dodržovat a při jejích porušení ze strany zdravotnických pracovníků je možno očekávat restrikce, v krajním případě i ve formě trestně-právního postihu. Jako nejvíce alarmující považujeme situaci kolem použití biologického materiálu z těla zemřelého pro vědecké a pedagogické účely, kde by lékařská odborná veřejnost měla vyvíjet tlak na novelizaci příslušného zákona.

Literatura

1. **Mach J. a kol:** Zdravotnictví a právo, komentované předpisy, Praha: Nakladatelství Orac, 2003, s. 240–288. – 2. **Stolínová J., Mach J.:** Právní odpovědnost v medicíně, Praha: Galén, 1998, s. 28–33.

MUDr. Tomáš Vojtíšek, Ústav soudního lékařství LF MU,
Tvrdého 2a, 602 00 Brno
tel: +420 543 426 542
e-mail: tomas.vojtisek@fnusa.cz

KŮŽE – ZRCADLO ORGANISMU

Supplementum časopisu Praktický lékař

„Kůže je zrcadlem naší emoční pohody... Často se však rozhodneme nevšímat si psychologicko-etiologického pozadí a léčíme pouze kožní změny. Divíme se pak, proč je naše léčba neúčinná.“ G. Lazarus, 1987

Supplementum časopisu Praktický lékař obsahuje texty všech přednášek ze stejnojmenného XI. sympozia Praktického lékaře.

Zabývá se psychosomatickou dermatovenerologií, acné excoriée, UV zářením a jeho působením na kůži. Dalšími tématy byly: maligní melanom kůže, psoriáza a dnešní stav věcí, vybrané projevy vnitřních chorob na kůži, dermatitis herpetiformis Duhring jako forma manifestace glutenové enteropatie, erysipelas, nemoci vyvolané herpetickými viry a jejich léčba, diferenciální diagnostika nejzávažnějších pohlavních chorob a metody molekulární biologie v dermatovenerologické diagnostice, identifikace sexuálně přenosných nemocí aj.

Rok vydání 2005. Pro předplatitele časopisu Praktický lékař je supplementum zdarma. Ostatní zájemci si jej mohou objednat za cenu běžného čísla, tj. 62 Kč (86 Sk) na adrese:

Nakladatelské a tiskové středisko ČLS JEP, Sokolská 31, 120 26 Praha 2, fax: 224 266 226, e-mail: nts@cls.cz